

MONTAKO JA PLEONASMI

Terho Itkosen Kielioppaassa (1982: 262, s.v. *moni*) on maininta: »Yleiskielessä aivan käypiä ovat seuraavanlaiset kysymyslauseet: *montako* [= kuinka monta] *miestä siellä oli?*; *monelleko* [= kuinka monelle] *vieraalle pöytä katetaan?*» Hieman hämmästyneenä luin aikanaan edellä olevan toteamuksen, sillä en ollut aiemmin tullut ajatelleeksi, että kyseisissä sanoissa olisi mitään ongelmaa.

Joku oli kuitenkin ollut huolestunut mainitunlaisten muotojen virheettömyydestä. Virittäjässä (1950: 361) oli ilmestynyt jo kolme vuosikymmentä aikaisemmin Suomen Akatemian kielilautakunnan tiedonanto, jonka mukaan »Kielitoimistolta oli tiedusteltu, onko konstruktio **paljonko** (= kuinka paljon), **montako** (= kuinka monta) jne. jollakin lailla kartettava. Lautakunta katsoi, että kieli on edelleen samalla kannalla, joka ilmenee Setälän Lauseopista [»Usein on *-ko*, *-kö* = 'kuinka?'. Esim. *Paljonko* (= kuinka paljo) *kello on? Vanhako olet? Montako teitä on?*«—§ 125. 1], joten kyseiset konstruktiot ovat moitteettomia.» Kielilautakunnan 14.11.1949 pidetyn 16. kokouksen pöytäkirja kertoo, että edellä mainitun tiedustelun oli tehnyt kustannusosakeyhtiö Otava. Pöytäkirjasta ei käy ilmi, miksi Otava oli asiasta huolestunut tai kiinnostunut.

Havaintojeni mukaan ensimmäinen, joka kiinnitti painetussa tekstissä huomionsa tällaisiin muotoihin, oli A. W. Jahnsson. Hän totesi lauseopissaan (Jahnsson 1871: 154): »Jemte en **frågesats**, **inledd af** *kuinka* begagnas ofta en af *-ko*, *-kö* inledd fråga, t. ex. *Kauanko sotaa kesti* = *kuinka kauan sotaa kesti*; *Jokos vanhakin olet* = *kuinka vanha jo olet*; *Paljonko kaloja ostit* = *kuinka paljon kaloja ostit?*» Kuten edellä kävi jo ilmi, myös Setälä (1973: 126–127) käsittelee lauseopissaan *-ko*, *-kö* -liitettä tässä merkityksessä.

Uusimmissa kysymyspartikkeliä käsitelleissä teoksissa on mainittu erityisesti tällainen *-ko*-partikkelin käyttö. Hakulisella (1961: 221) on huomautus: »ilmaus *montako* on

▷

kehittynyt merkitsemään myös 'kuinka monta'». Penttilän (1963: 121) monien esimerkkien joukossa on *Paljonko* ('kuinka paljon') *kello on?*. Nykysuomen sanakirja (NS) ja Suomen kielen perussanakirja (PS) antavat kumpikin *moni*-sanana substantiivisesta käytöstä esimerkin *Montako* [= kuinka monta] *puuttuu?* (s.v. *moni*) ja *paljon*-sanasta kysymyksen *P:ko kello on* [= mitä aikaa kello osoittaa?] (s.v. *paljon*). NS:ssa on lisäksi erillinen hakusana *-ko*-liitepartikkelille. Sen kolmantena käyttötapana todetaan: »liittyen eräisiin määriä t. mitattavaa ominaisuutta ilmaiseviin sanoihin: kuinka.» Esimerkkeinä annetaan seuraavat: *Paljonko kello on? Montako kertaa se tapahtui? On laskettava, monikosäikeinen lanka on sopivinta. Monesko päivä nyt on? Kauanko se kestää? Vanhako olet? En tiedä, pitkältikö meidän vielä on kuljettava. Suuriksiko lasket kustannukset?*. PS ei kirjaa *-ko*-liitepartikkelia erillisenä artikkelina.

Tätä kirjoitettaessa Vanhan kirjasuomen sanakirjan (VKS) toimitustyössä ei ole vielä päästy *m*-alkuisiin sanoihin, mutta *-ko*-liitepartikkelista mainitaan (s.v. *-ko*), että sen merkitys on eräiden määrää ilmoittavien nominien ja adverbien liitteenä 'kuinka'. Agricolaalta on tässä yhteydessä kaksi esimerkkiä: *Mondaco leipe teille on* (Mark. 6:38); *Palioco sine olet welca* (Luuk. 16:7). Suomen murteiden sanakirjassa (SMS) todetaan, että kysymysliitteellä on neljänneksi »kiteytyntä ja muuta käyttöä». Ensimmäisinä esimerkeinä annetaan *paljonko?*, *montako?* ja *kauanko?*. (SMS s.v. *-ko*.)

Edellä mainituista teoksista kolme (Setälä, NS ja VKS) toteaa, että *-ko*, *-kö* -liitteen merkitys on tällaisissa konstruktioissa 'kuinka'. Muut lähteet viittaavat koko kysymysosan merkitykseen: *montako* 'kuinka monta'. Forsberg (1992: 26) luokittelee konstruktiot *paljonko*, *montako* ja *kauanko* kysymyssanoihin rinnastettaviksi leksikaalistumiksi. Vaikka tällaiset muodot ovat siis kiinnittäneet tutkijoiden huomiota, syytä niiden leksikaalistumiseen ja syntyyn ei ole nähäkseni pohdittu.

Leksikaalistuneen *montako*-muodon alkuosan *monta*-kvanttori on yleensä katsottu osaksi *moni* 'usea' -sanuetta, jonka problematiikkaa on pohdittu varsinkin etymologisissa sanakirjoissa (SSA s.v. *moni*; Häkkinen 1987 s.v. *moni*) ja niissä mainituissa lähteissä. Tavallisesti *monta*-muotoa on pidetty *moni*-pronominin partitiivina, mutta kuten olen aiemmin esittänyt (Branch 2001: 193–214), *monta* 'usea' palautuu nominatiivina todennäköisesti Agricolaa edeltäneeseen aikaan.¹

Tutkiessani *monta*-sanueen esiintymistä suomen murteissa olen huomannut, että *monta*-muodolla on joissakin tapauksissa merkitys 'kuinka monta / montako?'. Tässä saattaisi mielestäni piillä selitys kysymyksen *montako* 'kuinka monta?' — ja ehkä muidenkin tämän tyyppisten muodosteiden — syntyyn. Vaikka kosketellen esityksessäni myös muita *-ko*-interrogatiiveja, artikkelini keskipisteenä on *monta(ko)*.

Tarkastelen seuraavassa ensin *monta(ko)*-sanana esiintymistä kellon aikaa tiedustelevissa ilmauksissa sekä kysymysliitteettömän *monta* 'kuinka monta?' -sanana esiintymistä

¹ *Monta*-sanana tutkimista vaikeuttaa melkoisesti se, että vaikka muoto toisaalta on kuvattu syntaktisesti itsenäiseksi lukusanakvanttoriksi (Hakulinen ja Karlsson 1979: 82, 150), kaikissa lähteissä sen hakusanana on *moni*. Kun esimerkiksi useimmissa murremonografioissa hakusanasta annetaan *moni*-sanana oletetun yleisyyden vuoksi vain muutama sivunumero viittauksena sanan käyttöön, *monta*-muotoa etsivän on käytävä läpi koko teos rivi riviltä toivossa löytää esimerkkejä. Tässä suhteessa Suomen kielen näytteitä -sarjan loppuosan niteet ovat huomattava parannus aikaisempaan käytäntöön.

suomen murteissa, lähisukukielissä ja vanhoissa kirjallisissa lähteissä. Sen jälkeen käsitelen lyhyehkösti muita *-ko*-liitteisiä määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaisevia kysymyssanoja, ja pohdin lopuksi, voisiko pleonasmi olla alkusyynä tällaisten muodosteiden syntyyn. Tutkimukseni pohjautuu pääasiassa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kokoelmiin (SMSA, MA) sekä lähdeluettelossa mainittuihin kirjallisiin lähteisiin.²

MONTA 'KUINKA PALJON; KUINKA MONTA?'

»MONTA(KO) KELLO ON?»

Esittelen ensimmäiseksi löytämäni tapaukset, joissa *monta(ko)*-sana esiintyy kellon aikaa tiedustelemissa kysymyksissä, ja tarkastelen lyhyesti myös muita murteissa esiintyviä ajan tiedustelutapoja. Seuraavat esimerkit ovat Parikkalan ja vatjan esimerkkejä lukuun ottamatta Suomen murteiden sana-arkiston (SMSA) kokoelmista (transkriptiota on yksinkertaistettu):³

- (1) Vermlanti (Röjdåfors): *montakos se on, neljä? kello?* (Martti Rapola 1929)
- (2) Vermlanti (Östmark): *montako kello on jo?* (Martti Rapola 1929)
- (3) Kalajoki: *onko kello monta?* (Vilho Ritakari 1935)
- (4) Kalajoki: *joko kello om monta?* (Erkki Tiesmaa 1935)
- (5) Himanka: *joko sun kellos on monta [’paljon’]?* (Raimo Jussila 1969)
- (6) Soini: *montako kello o? = paljonko kello on* (Martti Mäkelä 1974)
- (7) Nivala, Haapavesi: *montako on kello? = mitä kello on?* (K. A. Söderman 1901)
- (8) Nivala: *montako kello? = palijoko kello? = kuinka paljon on kello?* (Kustaa Vilku-
na 1924)
- (9a) Lappajärvi: *montako kello on? eli*
(9b) *onko kello monta?* [myös: *Mitä kello on?*] (V. I. Laitila 1950)
- (10) Laihia: [Kellon määrää tiedustaessaan vanhat kysyvät:] *onko kello monta?* (E. Rintala 1945)
- (11) Ristijärvi: *jokohan toas lie kellot monta?* [’paljonkohan kello lienee nyt jo?’] (Tahvo Liljeblad 1932)
- (12) Parikkala: *monta kello on?* (O. Hannikainen 1886: 131)
- (13) Tytärsaari: *jok kell om monta?* [= paljonko kello on] (Frans Äimä 1933)

² Kiitän artikkelini esilukijoita hyödyllisistä kommentteista.

³ Olen käyttänyt juoksevaa numerointia kaikista mukana olevista esimerkeistä ja lihavoanut niissä *monta(ko)*-sanat hahmottamisen helpottamiseksi.

(14) Tyrö: **monta** [paljonko] *se o kello?* (Simo Hämäläinen 1945)

(15) Koprina: **mont** *tuntii se tulloo setä?* [‘mihin aikaan se tulee setä?’] (R. E. Nirvi 1951)

Karjalan kielen kokoelmista löytyvät seuraavat merkinnät:

(16) Uhtua: *joko on monta kello?* (E. F. Rautell 1892)

(17) Uhtua: *joko on kello monta?* (K. F. Karjalainen 1894)

Edellä mainittujen perusteella on Karjalan kielen sanakirjassa (III: 344) *moni*-artikkelin kohdalla Uhtualta esimerkki: *joko on kello monta?*. Vastaavanlaisia esimerkkejä on myös vajasta:

(18) Mahu: **ment** *tunnia?* ‘paljonko kello [on]’ (Kettunen 1986: 77)

(19) Korvettula: **mõnt** *tunnia leeb?* ‘mis kell on?’ (Adler ja Leppik 1996: 375)

(20) Rajo: **mõnt** *tunnia tämä leep koton?* ‘mis kell ta kodus on (= koju tuleb)?’ (Adler ja Leppik 1996: 375)

Esimerkkilauseet 1–20 ovat tallentajien antamien selitysten perusteella niin sanottuja hakukysymyksiä (Hakulinen ja Karlsson 1979: 282), joilla tiedustellaan kellon aikaa. Erikoista niissä on se, että kysymyksenä esiintyy *monta(ko)*, jota ei nykyisin käytetä ajan tiedustelussa. Koprinan ja vatjan esimerkeissä suomen *kello*-sanaa vastaa venäjistä monikollisena käännöslainana (Laakso 1996: 224) saatu *tunnid* ‘kello’. Suomen yleiskielessä aikaa tiedustellaan tavallisesti: *Mitä kello on?*, *Paljonko kello on?* tai *Kuinkalmiten paljon kello on?*. Yleiskuvan saamiseksi murteissa käytettävistä ilmauksista olen koonnut SMSA:n yhdyskokoelman *kello*-sanankohdalta aineiston, jota on arkistoon tullut vastaauksina useihin Sanastajassa olleisiin kyselyihin.⁴ Seuraavassa esimerkkejä murrealueittain (transkriptiota on yksinkertaistettu):

Lounaismurteet:

Kalanti: **kuippali** *oikki kell mahta jo olla* | Nousiainen: **kuim paljon** *kello jo on* | Kustavi: **mitä** *kel jo mahta ol* | Raisio: **mitä** *kello o* | **paljonko** *kello o* | Kuusjoki: **paljonks** *kell jo mahtaa olla* | Kisko: **kuin pal** *kel nyy on* | Pertteli: **mitä** *kel joo mahta olla*

Lounaiset siirtymämurteet:

Maaria: **mitä** *kello oikke o* | **paljonko** *kello on* | Somero: **mitäs** *kello mahtaa olla* | Nummi: **paljonks** *ny oikiaa kello oh* | Mellilä: **mitäs** *kello on* | **kuim paljo** *kello jo on* | Siikainen: **mitä** *kello on* | **paljoko** *kello on* | Kokemäki: **mitäs** *kellot jo mahtaa olla* | **paljoks** *kello jo on*

⁴ Esimerkkilauseista näkyy, että ne ovat tulleet vastauksina useihin eri kyselyihin, muun muassa Sanastajassa 1.4.1972 olleeseen tiedusteluun *oikea kello* -ilmauksesta ja 1.5.1949 tehtyyn kyselyyn monikollisen *kellot-*muodon käytöstä. Olen ottanut mukaan esimerkit vain tavallisimmista kysymystyypeistä. Etupäässä kaakkoismurteissa esiintyvä *monneis tunt* -tyyppi mainitaan myöhemmin. Ks. s. 18–19.

Hämäläismurteet:

Hämeenkyrö: *mitä* kello on / *kuinkaas* paljo kellot jo on | Lempäälä: *paljonkos* oikea kello sitten on | Ruovesi: *mitä* kello on / *paljonkohan* kello jo on | Ikaalinen: *mitäs* kello ny on / *paljokohan* kello on | Luopioinen: *mitäs* kellot jo mahtaa olla | Sääksmäki: *paljonko* kellot on / *mitäs* se oikee kello on | Loppi: *paljoks* kellot jo on | Hollola: *mitäs* kello o | Orimattila: *mitäs* kello on / *paljokos* oikea kello on | Asikkala: *mitäs* kello jo mahtaa olla | Iitti: *kuinkas pal* kello on / *mitäs* oikia kello on | Suursaari: *Kattos paliok* se kammarinkello sit on | Valkeala: *mitähän* kellot jo on / *paljonkohan* kellot jo on

Pohjalaismurteet:

Jalasjärvi: *mitä* kello on / *paljoko* kello on | Nurmo: *kuinkahan paljon* nyt on jo kello | Laihia: *paljonko* se kello ny on | Kauhava: *paljoko* kello nyt on | Peräseinäjoki: *mitäs* kello on | Lappajärvi: *mitäs* kello on / *paljonko* kello on | Soini: *mitähän* oikea kello on | Alavieska: *mitä* kello on | Pyhäntä: *paljokohan* kellot lienee | Kalajoki: *mitä* se kello oikeen on / *paljoko* kello on | Kaustinen: *kuinka palijo* kello on / *mitähän* se oikia kello ny on | Nivala: *palioko* oikia kello on | Lohtaja: *mitäs* kellot mahtaa olla / *palioko* kello on | Ii: *mitäs* kello on | Muhos: *mitä* kello mahtaa olla | Utajärvi: *mitä* kello on / *paljoko* kello on | Vihanti: *paljoko* kello on / *mitähän* kellot mahtaa olla | Liminka: *paljoko* kello o | Kemi mlk: *mithän* nyt on oikia kello | Rovaniemi: *paljonko* kello on | Tervola: *mithän* se oikia kello nyt sitten on | Sodankylä: *mitäs* kellot nyt on | Karunki: *mitäs* oikea kello on

Savolaismurteet:

Ilomantsi: *paljonko* kello lie / *mitäs* se kello nyt sanoo | Ruskeala: *paljonko* kello on | Pielisjärvi: *paljonko* nyt on oikee kello | Rääkkylä: *mitäs* kello on | Juuka: *mitähän* nyt kello lienöö | Rautavaara: *paljoko* on kello | Kontiolahti: *paljokoon* se kello on tähän aikaan | Anttola: *paljos* kello on | Kangasniemi: *mitäs* kello on / *paljonkos* kello on | Sulkava: *mitäs* neu oikeet kellot / *paljonko* kello on | Juva: *mitteehä* lienöö kello | Siilinjärvi: *paljonks* kello nyt on | Pielavesi: *paljoko* se kello on | Iisalmi: *mitähän* kello lienöö / *kuinka* paljo nyt kello on | Karttula: *mitähän* kello on / *paljoko* kello on | Tuusniemi: *paljokohan* se kello on / *mitähään* kellot mahtaa olla | Suonenjoki: *mittees* se oikee kello on | Karstula: *paljonko* kello on? | Äänekoski: *mitähän* ne kellot jo o | Kinnula: *mittee* se kello nyt oikee on / *paljonko* se kellon oikee aika on | Viitasaari: *mitä* kellot jo on | Mäntyharju: *paljoks* oikia kello on | Sysmä: *mitähä* kellot jo lie | Jyväskylän pit.: *paljonko* kello on | Ähtäri: *paljoko* kello o / *mitä* kello o | Korpilahti: *mitähän* kellot jo on tähän aikaan | Muurame: *mitä* se oikee kello oh | Ristijärvi: *paljokohan* se kello jo lienöö

Kaakkoismurteet:

Savitaipale: *mite paljo* kello jo lienöö | Lappee: *mitäs* se oikia kello nyt oikei on / *paljos* oikia kello nyt on / *mites* paljo siu kellois nyt oikei on | Kanneljärvi: *mite paljo* on oikee kello / *kui paljo* oikee kello lienöö / *paljoks* oikee kello lie | Viipurin mlk: *kui paljo* kello / *mitäs* oikia kello nyt o | Heinjoki: *paljo* kello on / *mitä* kello on | Tytärsaari: *mitäs* se oikia kello on | Jääski: *mitä* se kello jo on | Kaukola: *mitäs* oikija kello on | Vuoksenranta: *paljo* se kello on | Ruokolahti: *paljos* nyt kello on | Kurkijoki: *mitäs* kello jo on | Kirvu: *Tiijät sie paljo* kellot o | Räisälä: *mitähä* ne kellot lienyöt

Inkeri:

Vuolee: *paljonko* kello on / *mitäs* se oikea kello nyt näyttää | Valkeasaari: *Kui palijo* nyt oikija kello oikee on

▷

Vastausten perusteella murteissa yleisin tapa tiedustella aikaa on *Mitä kello on?*. Esimerkkejä tästä on kautta koko maan Tytärsaarelta Sodankylään ja Ilomantsista Kalantiin. Miltei yhtä yleinen on kysymys *Paljonko kello on?*. Siitä on esimerkkejä Tytärsaarelta Yli-Kiiminkiin ja Ilomantsista Kalantiin. On myös selvää, että kyseiset ilmaukset elävät murteissa samoin kuin yleiskielessä rinnakkain. Monet vastaajat antavat kaksi tai jopa kolme rinnakkaisesimerkkiä. Harvinaisempia tällaisessa käytössä ovat kysymykset *Kuinka/miten paljon kello on?*. Esimerkit *kuinka paljon* -kysymyksestä ovat lähinnä lounais- sekä kaakkoismurteista. *Miten paljon* -ilmauksesta on vain pari esimerkkiä kaakkoismurteista.

Ainoat löytämäni *monta(ko)*-kysymyssanaa käyttävät lauseet ovat 1–20, joiden merkitys on tallentajien tiedonantojen mukaan 'paljonko kello on?'. Esimerkit 1, 2, 6, 7, 8 ja 9a alkavat *montako*-muodolla, jolla on selvästi merkitys 'kuinka paljon?'. Parikkalan, inkerin ja vatjan lauseissa 12, 14, 15, 18, 19 ja 20 kysymyssanana on lauseenalkuinen liitteetön *monta*, jolla näissä esimerkeissä on selvästi samoin merkitys 'kuinka paljon?'. Kolmannen ryhmän muodostavat kysymykset 3, 4, 5, 9b, 10, 11, 13, 16 ja 17, jotka alkavat *-ko*-liitteellisellä kysymyssanalla ja joissa *monta*-muoto tulee myöhemmin lauseessa. Herää kysymys, mikä on *monta*-sanan funktio ja merkitys näissä lauseissa. Sanastajien antamien selitysten perusteella nämä lauseet ovat kellon aikaa tiedustelevien hakukysymysten parafraseja, kuten muun muassa Äimän Tytärsaarelta antama esimerkki 13 osoittaa. Nykykielessä *monta*-sanan merkitykseksi tajutaan niin voimakkaasti 'usea', että sanan mahdollisesti alun perin kysyvä sävy tuntuu puuttuvan näissä tapauksissa täysin. Mikä *monta*-sanan merkitys tässä lieneekin, sen funktio saattaisi olla sama kuin selvän kysymyssanan puhekielessä esiintyvissä kysymyslauseissa, joissa on molemmat interrogatiivisuuden muotoainekset: sekä partikkeli *-ko* että kysymyssana. Forsberg (1992: 17) on nimitänyt tällaisia puhekielen lauseita KOMI-lauseiksi.

Aineistoni kysymyksistä 1–20 on niukalti kontekstitietoja. Itse asiassa tiedämme vain keruuvuoden, paikkakunnan, jolta esimerkkilause on saatu, ja sanastajan nimen. Itse keskustelutilanteesta ja mahdollisesta vastauksesta ei ole mitään tietoja, mutta luultavimmin kyseessä on ollut ainakin useimmissa tapauksissa jonkin aikaa käynnissä ollut keskustelu. Miksi haastateltava käyttää esimerkeissä 3, 4, 5, 9b, 10, 11, 13, 16 ja 17 tällaista kysymystä? Jos kysymys on kohdistettu haastattelijalle — mikä on kai todennäköisintä —, syy saattaisi piillä ainakin joissakin tapauksissa haastateltavan ja haastattelijan välisessä suhteessa, »sosiaalisessa etäisyydessä» (Kasper 2000: 381). Useimmat esimerkkien 1–20 sanastajat ovat tunnettuja kielimiehiä tai Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sanastajatiedoston perusteella ainakin koulutusta saaneita henkilöitä, joihin voi olettaa haastateltavan suhtautuneen melko kunnioittavasti. Jos esimerkit 3, 4, 5, 9b, 10, 11, 13, 16 ja 17 voidaan rinnastaa KOMI-kysymyksiin, selitys niille olisi yksinkertainen: KOMI-kysymys on epäsuorana kohteliaamman tuntuinen kuin suora kysymys: *monta(ko)* ('paljonko') *kello on?*. Forsberg (1992: 27) toteaaakin, että KOMI-rakenteen »aiheuttama pragmaattinen vaikutus on aina samantapainen: kysymyksen jyrkkyyttä, spesifisyyttä pehmentävä».

Loppupäätelmänä edellä esitetystä pidän sitä, että esimerkkilauseissa 1–20 *monta(ko)*-sanana merkitys tai funktio on todennäköisesti kaikissa tapauksissa 'paljonko / kuinka paljon?'. Nykykielessä *paljon* on *paljous-* ja *monta* lukusanakvanttori (Hakulinen ja Karlsson 1979: 82). Esimerkkien 1–20 valossa viimeksi mainitulla näyttää olleen myös *paljous*-kvanttorin rooli ainakin kellonaikaa tiedustelemissa ilmauksissa. Aineistoni esimer-

kit ulottuvat katkonaisena ketjuna Vermlannista Pohjanmaan kautta vatjaan. Se, että esiintymät ovat näin hajanaiselta alueelta, viittaa siihen, että kyseessä on vanha käytäntö, jonka uudempi innovaatio on muualla syrjäyttänyt. Chambers ja Trudgill (1998: 94) käyttävät tällaisesta ilmiöstä nimitystä jäänteiden piirre (*relict feature*). Aiemmin ehkä laajemminkin suomalais-vatjalaisella kielialueella tunnettu ilmaus on onnistunut säilymään reuna-alueilla ja muutamilla keskeisemmilläkin paikkakunnilla nimenomaan joillakin vanhoilla puhujilla. E. Rintala (edellä esimerkki 10) toteaa, että »vanhat puhujat» käyttävät tällaista ilmausta kellon aikaa kysyessään. Kyseessä on kuitenkin katoamisillaan oleva idiomi, jonka rinnalla ovat käytössä erilaiset ilmaukset, kuten muun muassa Nivalan ja Lappajärven esimerkit osoittavat.

Koska ajan tiedustelu kuuluu ilmiönä puhuttuun kieleen, olisi luultavasti vaikeaa tutkia, millainen käytäntö on ollut vallalla ennen aineiston esimerkkien aikaa. Avoimeksi jääkin kysymys siitä, kuinka laaja-alaisesti *monta(ko)*-kysymyssanaa on ajan tiedusteluissa aiemmin käytetty; onko se kuulunut kaikkiin murteisiin vai esiintynyt vain alueella, jolta esimerkit 1–20 ovat. Laajempi levinneisyys tuntuu hyvin todennäköiseltä. Se, että samanlainen kysymystapa on tunnettu Vermlannista vatjaan, osoittaa, että kysymyksessä on melko vanha ilmiö. Jos oletetaan, että *monta(ko)* on kulkeutunut Vermlantiin jo sinne tapahtuneen suuren muuton aikana viimeistään 1600-luvun puolella (Stenman 2001: 27–42), tämä tarkoittaa, että ilmausta käytettiin tuohon aikaan joko liitteellisenä tai liitteettömänä Savossa (jossakin Rautalammin tienoilla) tai Hämeessä (Bladh 2001: 11–26). Uhtuan ja Parikkalan esimerkit ovat 1800-luvun puolelta mutta kaikki muut 1900-luvulta ja Himangan ja Soinin kysymykset vain parin vuosikymmenen takaa. Vatjankin esimerkit ovat 1900-luvulta.

Kumpi muodoista *monta* ja *montako* on sitten kyseisissä ajan tiedusteluissa vanhempi? *Montako*-sanasta on edellä kuusi esimerkkiä, jotka ovat Vermlannista ja Pohjanmaalta. Lauseenalkuiset *monta*-muodot esiintyvät Parikkalan, inkerin ja vatjan kysymyksissä. Nimenomaan se, että vatjan kysymyksissä on partikkeliton muoto, viittaa mielestäni *monta*-muodon vanhemmuuteen. Palaan tähän kysymykseen vielä tuonnempana. (Ks. s. 14 ja 19.)

MONTA 'MONTAKO / KUINKA MONTA?'

Kellon aikaa tiedustelevissa kysymyksissä (1–20) *monta(ko)*-sanalla on tai on siis ollut merkitys 'kuinka paljon?'. Näiden ohella on esimerkkejä myös siitä, että sillä on tai on ollut nyky-yleiskielen 'usea'-merkityksestä poiketen myös lukumäärää tiedusteleva merkitys 'montako, kuinka monta?'. Esimerkkejä tästä on suomen murteista, lähisukukielistä ja vanhoista kirjallisista lähteistä. Esittelen ensin murteista löytämäni esimerkit ja teen niiden kohdalla vertailuja myös murteiden muihin tapoihin tiedustella lukumäärää. Toiseksi käsittelen inkeroisurteiden ja vatjan vastaavanlaisia tapauksia, ja kolmanneksi esittelen vanhoista kirjallisista lähteistä löytämäni esimerkit.

MONTA 'MONTAKO / KUINKA MONTA?' MURTEISSA

Muoto-opin arkistosta (MA) ja Suomen murteiden sana-arkistosta (SMSA) sekä Suomen kielen näytteitä -sarjasta olen löytänyt seuraavat esimerkit *monta* 'kuinka monta?' -kysymyssanasta:

▷

- (21) Sääminki: **monta** taloja tässä lienöö oikei? (MA, Marjatta Vasara 1970–1972)
- (22) Savitaipale: **monta** lehmeä sil äitilläis o? (MA, Kyllikki Torkkeli 1977)
- (23) Savitaipale: *et meä ot tarvinnoa [laskutaitoa] muuta ku laskoo **monta** lasta niitä o.* (MA, Kyllikki Torkkeli 1977)
- (24) Virolahti: *em miä tiie **monta** leipää sinne [uuniin] ois mahtunu* (MA, Raija Lehtinen 1972)
- (25) Virolahti: *lukis **monta** [’montako’] nappia ov vaatteissa [ennen kuin suuttuu]* (MA, Raija Lehtinen 1972)
- (26) Lemi: **monta** kertoa miu piteä siulle samast asjast sanua, kunet seä vähemmäl usko? (SMSA, Aino Soukkio 1973)
- (27) Uukuniemi: **monta** lehmeä lienöö maejjossa? (MA, Sirkka Tuunanen 1969–1970)
- (28) Uukuniemi: **monta** perunoa sie kuoritat? (MA, Sirkka Tuunanen 1969–1970)
- (29) Räisälä: **monta** miestä meitä oljkua, mie en jaksa sitä varmuu muistua, mut usseita meitä samas poruhkas olj (SMSA, Matti Räsänen 1963)
- (30) Vuoksenranta: *ensikerran kun kuulet kevväällä käen kukkuvan, ni laske, **monta** kertaa se kukkuis yhtä perrää, se ennustaa **monta** vuotta siul on elon aikaa [...]* (SMSA, Aino Ravantti 1968)
- (31) Kitee: Kun tahdotaan tietää tarkkaa lukua esim. lapsista kysytään: **monta** lasta teillä on? (SMSA, Eino Mähönen 1981)
- (32) Jääski: Määrää kysyttiin: **monta** niitä on? onko teil nyt **monta** lehmää? ja **monta** vasikkaa? (SMSA, Milja Lehtola 1981)
- (33) Sortavala mlk: *lähetääpäs katsomaa **monta** lehmeä tää tyttö lypsää siel mökillä* (MA, Helka Pyykkinen 1983)
- (34) Sortavala mlk: [mittasivat] *jotta, **monta** askelta se ol* (MA, Helka Pyykkinen 1983)
- (35) Lumivaara: *em mie muista **monta** – hänes ol, **monta** hehtaarii?* (MA, Hellevi Kuismin 1986)
- (36) Koivisto: **monta** lehmää teil on? (SMSA, Elsa Mäkeläinen 1981)
- (37) Koivisto: **monta** laji teil lauvantain aina leivotaan? (SMSA, Alma Tetri, 1982)
- (38) Markkova: **monta** vuotta siul on? (Pallonen 1992: 24)
- (39) Markkova: **monta** lehmeä siull on ni niim **monta** päiviä sium pit syötteä häntä [paimenta] sit män toisee talloo (Pallonen 1992: 66)

Esimerkeissä 21–39 *monta* esiintyy joko suoran tai epäsuoran kysymyslauseen aloittavana interrogatiivisena adverbina, jonka merkitys on ’kuinka monta?’ ja jolla tiedustellaan siis jonkin lukumäärää. Esimerkit ovat Etelä-Savosta ja kaakkoismurteista. Yleiskielessä vastaavassa merkityksessä käytetään tavallisesti rinnakkain ilmauksia *montako?* ja *kuinkalmiten monta?*. Kaikkien murteiden edustusta tarkastellessa käy ilmi, että myös niissä esiintyy variaatiota; eri ilmaukset elävät kielessä rinnakkain. Vertailuaineistoksi olen

SMSA:ssa käynyt läpi yhdyskokoelman *moni*-sanaston kohdalta ja MA:ssa signumit 894 (-ko, -kö), 824 (*kuinka*) ja 847 (*miten*). Seuraavassa esimerkkejä murteittain (transkriptiota on yksinkertaistettu):

Lounaismurteet:

Mynämäki: **kui muntta** lai sä meina leippo / **muntak** joulupukki teil käve (SMSA) | Laitila: **kui munt** hehtari se kotovainio o (MA) | Nousiainen: **kui munt** lai leippä siäl häis ol kaffepööräs (SMSA) | Rauma, Eurajoki: **montak** sortti (SMSA) | Pertteli: **kui muntta** lai sää oike meina trahteeraa (SMSA) | Paimio: **kui munttaa** sorttii kaffeleippii siäll oll (SMSA)

Lounaiset siirtymämurteet:

Ulvila: *em mää tiä* **kui mont** vuat (MA) | Nummi: **kui monta** teittii siäl ol / **montaks** sorttii siim pöyräs jo o (SMSA) | Somero: **muntaks** lai sorttii siäl oli leivoksii kahvepöyräs (SMSA) | Pöytyä: **montaks** lehmää sul on / **kui montaa** lai leipää siäl häis ol (SMSA)

Hämäläismurteet:

Kankaanpää: *sittes siitä kaiteesta räknätiim pasmat että* **montako** siihen kaiteeseen tarvittaa (MA) | Kuorevesi: **montakos** niitä syömämiihiä tänään tulee / **kuinka monta** laijja teillä sitä perunaa oikein on (SMSA) | Lempäälä: **montako** laatua sinä pikkuleipiä teet / **kuinka monta** tyttöä teitä siellä oli apun (SMSA) | Sääksmäki: **montaks** kannaa teill on / **kuinka monta** sorttia siinä pöyrässä oli (SMSA) | Orimattila: **montakos** lasta teillä on (SMSA) | Padasjoki: **kuinkas monta** lehmeä teillä on (SMSA) | Kymi: **montaks** teittii siäl oli / **kuinkas monta** miästä sin siit läks meneh (SMSA) | Lapinjärvi: **montaako** sorttia täks jouluks piparii leivotah (SMSA) | Vehkalahti: *iltapäiväl oltii siel*, **kuim monta** tuntii se [matka] ois kestäny (MA)

Pohjalaismurteet:

Kuortane: **kuinka monta** laija piäniä leipiä ja nisua oli siälä pöyräs / **montako** laija leipiä leivoot juhulaksi (SMSA) | Jalasjärvi: **montako** lehemää sullon nykyysin (SMSA) | Himanka: **kuinka monta** sorttia siinä on (SMSA) | Soini: **kuinka monta** lasta siällä Heikkilässä jo o (SMSA) | Nivala: **montako** lasta sulla on / **mitem monta** silakkaa sinä oikein syöt kerralla (SMSA) | Vaala: **montakos** teillä onkaan niita lehmie / **kuinkas monta** lammasta teillä nykyjään onkaa (SMSA) | Rovaniemi: **kuinka monta** lammasta teilä on / **montako** sorttia sie leivot kakkuja jouluksi (SMSA) | Kittilä: **montako** niillä on niitä lypsäviä / **kuinka monta** reisuua sulle jää niitä heiniä sinne niitylle (SMSA)

Savolaismurteet:

Muurame: **kuinka monta** kertoa / **montako** kertoa minä jo sanoin (SMSA) | Jämsä: **montaks** laija pieniä leipiä siellä häissä ol (SMSA) | Pertunmaa: **montaks** sorttija sielä olj sitä (SMSA) | Hirvensalmi: **mitem monta** vuotta sit liekkää ku se [kirikko] palo (MA) | Sääminki: *luvettiin* **montako** niitä kuhilaita oj ja [maksettiin] (SMSA) | *em mie muista ennee* **mitem monta** peräkkäi (MA) | Rääkkylä: **montako** sorttii sie leivot jouluks (SMSA) | Ilomantsi: *ja sitte luettiin* **mitem monta** tukkia minä kesänä tul, *pellavata* (MA) | Eno, Ilomantsi: **montako** lehmeä työ tavallisesti piettä (SMSA) | Tuusniemi: *ja siit niitä* [traktori] *oj jo*, **mitem monta** kymmentä liekkää jo (MA) / **montako** kertoo sinuva pittee kieltee (SMSA) | Vieremä: **montako** lasta tässä talossa on / **kuinka monta** lehmeä teillä on lypsyssä (SMSA) | Hankasalmi: **montakos** kannoo teillä on (SMSA) | Alajärvi: **montako** lasta sillä Sulolla

▷

ja Siirillä on (SMSA) | Sotkamo: **montako** lehmeä sillä Hantalan Aapelin pesueella on (SMSA) | Ristijärvi: **montako** lasta teillä on (SMSA) | Suomussalmi: kuka sem muistaa **kuinka monta** kilometrie (MA)

Kaakkoismurteet:

Lemi: **mite monta** niitä on / **kui monta** lehmeä teil nyt on (SMSA) | Koivisto: **kui monta** teitä siel ol / **montaks** kilometrii täst on viel mäntävä (SMSA) | Sakkola: **mite monta** sortuu sie uot paistant / **montaks** [lehmää] teil viime talven ol (SMSA) | Harlu: **miten monta** pentuu se teijä kissa tek / **montako** lasta teillä on (SMSA) | Kaukola: **kuimont** lehmiiä teil on / **montaks** teitä siel ol | Kurkijoki: **montaks** sortii täs oikei o (SMSA)

Murrekokoelmien perusteella *montako* variantteineen (*montakos*, *montaks*, *montak*, *muntak*) on selvästi yleisimmin käytetty jonkin lukumäärää tiedusteleva ilmaus. Se tunnetaan kaikkialla. Seuraavaksi yleisin on *kuinka monta*, joka on käytössä kaikissa läntisissä ja myös kaakkoismurteissa. Lounaismurteissa se näyttää yleisimmältä ilmaukselta; sitä vastoin savolaismurteista siitä on vain joitakin esimerkkejä. *Miten monta* puuttuu lännestä mutta on yleisessä käytössä varsinkin itäisissä savolaismurteissa, ja se tunnetaan myös kaakkoismurteissa.

Esimerkkien 21–39 liitteetön *monta*-muoto mainitaan jo 1800-luvun lopun murretutkimuksissa. Hannikaisella (1886: 131) ja Jänneksellä (1891: 243) on molemmilla Parikkalasta saatu lause *Monta teitä ol(i)?*, ja kumpikin tutkija kertoo, että myös *paljo*-sana esiintyy kysymystä aloittamassa ilman *-ko*-liitettä. Sirelius puolestaan toteaa, että Jääsken ja Kirvun murteessa »lauseen alussa olevia *monta*, *paljo* sanoja käytetään kuin interrogatiivisina pronominaaleina samassa merkityksessä kuin: *kuinka monta*, *kuinka paljon*». Esimerkkeinä hän antaa muun muassa *Monta miestä siellä ol?*; *Paljo sie naulall sait?*. (Sirelius 1894: 103.)

Vaikka kysymyspartikkeliton *monta* onkin esimerkkien 21–39 perusteella selvästi etupäässä kaakkoismurteinen piirre, liitteettömiä muotoja tavataan nykyisin nopeassa yleispuhekielessä muuallakin. Niinpä Muoto-opin keruuoppaassakin (T. Itkonen 1969: 152) kehoitetaan kerääjiä tarkkailemaan niiden esiintymistä murteissa. *Monta* saattaa esiintyä rinnan *montako*-muodon kanssa samalla henkilölläkin ja jopa samassa tilanteessa, kuten Raija Haposen Vehmersalmelta (1969–1971) saamat esimerkit osoittavat. Äiti osoittaa lapselleen tämän palatessa kaupasta molemmat kysymykset: »*monta pennijä sulla ol kul läksit?*» ja »*montako pennijä jäe tähteeks?*» (MA, signum 894). *Monta*-sanan ohella *paljo(n)ko* on toinen kvanttori, joka esiintyy usein nopeassa puheessa liitteettömänä. Nykypuhekielessä kuullaan kuitenkin molempia tyyppejä. Esimerkiksi Liisa Enwald (MA, signum 894) kuvaa vuosina 1975–1976 Kajaanista keräämänsä aineiston perusteella tilannetta toteamalla, että liitepartikkeliton kysymystyyppi ei ole murteessa kansanomaisen, mutta toisaalta nopeassa puheessa voi kuulla etenkin kaupungin ympärillä kysymyksen »*paljo kello?*». Vanhan polven puheessa hänen mukaansa kuitenkin *paljon*-sanaan lisätään yleensä *-ko* (*paljoko se on kello*).

Muoto-opin keruuopas mainitsee myös liitepartikkelittoman kysymystyyppin *mänet sie*. Forsberg on Virittäjässä (1994) ilmestyneessä artikkelissaan käsitellyt tällaisia lauseita ja todennut, että niiden levikkialue on »selvästi itäinen, tarkemmin sanottuna kaakkoissuomalainen» (mas. 60). Hänen mukaansa liitepartikkelittoman kysymystyyppin alue ulottuu

kaakkoismurteista kaakkoishämäläisiin ja eteläsavolaisiin murteisiin, Savonlinnan seudun siirtymämurteisiin sekä itäisiin savolaismurteisiin Polvijärven–Kontiolahden korkeudelle saakka (mas. 61). Forsberg on samassa yhteydessä pohtinut myös yleispuhekielessä esiintyviä kysymyspartikkelittomia lauseita (mm. *otat sä*) ja niiden suhdetta kaakkoismurteiden esiintymiin. Hän toteaa (mas. 65), että vaikka Helsingin puhekielestä muuallekin mahdollisesti levinnyt liitepartikkeliton käytäntö on voinut syntyä erillisenä ilmiönä, sen laajenemiseen ovat voineet vaikuttaa esimerkiksi sekä vieraat kielet että kaakkoismurteet, joiden puhujia on muuttanut pääkaupunkialueelle. Kaakkoismurteiden liitepartikkeliton kysymystyyppi on kuitenkin selvästi vanha, sillä jo Lönnbohm (1879: 114), Hannikainen (1886: 131), Jännes (1891: 243) ja Sirelius (1894: 128) ovat maininneet sen tutkimuksissaan.

MONTA 'KUINKA MONTA?' SUKUKIELISSÄ

Esimerkit *monta*-sanasta 'kuinka monta?' -merkityksessä samoin kuin ilman kysymyspartikkelia alkavat kysymyslauseet ovat siis selvästi suomen murteissa itäinen piirre. Kirjallisista lähteistä löytyy lisää esimerkkejä, kun siirrytään inkeroisurteisiin ja vatjaan.

Inkeroisurteet:

- (40) Viistinä: *olkā hiljā, küzüdā nūd käeld, monda võtta miä elän; kugu kultoiḡ kakköin, mond võtta miä elän* (Nirvi 1971: 314; esimerkin on Porkka ilmeisesti saanut vuonna 1886; Nirvi mp.)
- (41) Laukaansuu: *miä em muissa monta kopekkā ne ot'ivad* (säkin jauhatuksesta) (Nirvi 1971: 314)

Vatja:

- (42) Mati: *mitattii, mõnt vakkaa sai peremeez riigassa õzraa 'mõõdeti, mitu vakka sai peremees (ühest) ahtest (rehetäiest) otra'* (Adler ja Leppik 1996: 374)

Adlerin ja Leppikin sanakirja mainitsee nimenomaan erillisenä *mõnt*-sanan käytön relativisena '(kui) mitu' (mp.).

- (43) Joenperä: *ment rubl'a päives tēnid* (Tsvetkov 1995: 174)
- (44) Joenperä: *ment-ko* 'mitu' ['montako, kuinka monta'] (Tsvetkov 1995: 174)
- (45) Joenperä: *siz ment kārtoa lēb* 'Sitten kuinka monta kaarta tulee?' (Kettunen ja Posti 1932: 8)
- (46) Joenperä: *ment pāzmā piāb lu-vva* 'Montako paasmaa [kankaan laajuusmittaa] pitää luoda?' (Kettunen ja Posti 1932: 8)
- (47) Joenperä: *no, menta kervā pa-ned* 'No, kuinka monta karvaa [kankaan pituusmitta] panet?' (Kettunen ja Posti 1932: 8)
- (48) Joenperä: *luge, ment nagla kassen naglez on* 'Laske, montako naulaa tässä naulassa [painomitassa] on.' (Laakso [Tsvetkov] 1996: 229)
- (49) Liiva: *mõnt teill on vootta* 'kui vana te olete?' (Adler ja Leppik 1996: 375)

▷

- (50) Korvettula: *mõnt kõrtaa tšako kukub, nii mõnta voot leed veel elämää* '(kui) mitu korda kägu kukub, nii mitu aastat elad veel' (Adler ja Leppik 1996: 374)
- (51) Ikäpäivä: *mõnta päivää nõizõt siellä õlõmaa* 'mitu päeva (sa) seal oled?' (Adler ja Leppik 1996: 375)
- (52) Kattila: *mõnt paria sukua teill' on dali lieneb pulmalla* 'montako paria sukua teillä on tai tulee olemaan häissä?' (oma käännökseni; Alava 1909: 16)
- (53) Kattila: *mõnt paria teill on sukua* 'montako paria teillä on sukua?' (oma käännökseni; Alava 1909: 20)
- (54) Kattila: *mõnt bumaškaa työ siz tahotta* 'montako paperirahaa te sitten tahdotte?' (oma käännökseni; Alava 1909: 29–30)

Inkeroinmurteiden ja vatjan esimerkeissä 40–54 suomen *monta*-sanan vastine aloittaa joko suoran tai epäsuoran kysymyslauseen; sen merkitys on 'kuinka monta?' ja sillä tiedustellaan jonkin lukumäärää. Yhdessä Tsvetkovilta peräisin olevassa vatjan esimerkissä (44) sanaan on lisätty myös *-ko*-partikkeli.⁵ Esimerkit 42–54 ovat vatjalaisalueen eri puolilta, mikä todistaa, että *mõnt* ~ *mõnta* 'kuinka monta?' on tunnettu koko vatjalaisalueella. Kun sama partikkeliton kysymyssana esiintyy suomen kaakkoismurteissa, inkeroinmurteisissa ja vatjassa, yhteisen taustan mahdollisuus tulee helposti mieleen. Tätä vaikutelmaa lisää vatjan tekstien pikainen silmäily. Vatjassakin voidaan käyttää *mānet sie* -tyyppisiä kysymyksiä.⁶ Setälän vuosina 1889 ja 1909 vatjalaisten keskuuteen tekemillään matkoilla kirjaamia ovat esimerkiksi seuraavat lauseet:

Kunikaz jutteb: mēt siä millē nōrikkeḡ svātattamā. 'Kuningas virkkaa: menetkö sinä minulle nuorikkoa kosimaan?' (Posti ja Suhonen 1964: 7)

Tütterikko juttēb: vetad minua nōrikeḡssi. 'Tyttö sanoo: otatko minut nuorikoksi?' (Posti ja Suhonen 1964: 10)

Tahot siä niit kotōsē mennä tagās vai kuhē? 'Tahdotko sinä nyt kotiin mennä takaisin vai minne?' (Posti ja Suhonen 1964: 24)

Vatjaa ja inkeroinmurteita lukuun ottamatta en ole muista lähisukukielistä löytänyt esimerkkejä *monta* 'kuinka paljon; kuinka monta?' -käytöstä. Vepsässä ei *monta*-sanaa ole.⁷ Viron *mõnda/mõnd*-partitiivi ja liivin *mūnda* on tavallisesti rinnastettu suomen *monta*-sanaan (mm. SKES ja SSA s.v. *moni*), mutta tällaista käyttöä en ole havainnut niille enkä myöskään karjalan *monta*-sanalle. Toisaalta SKES (mp.) ja SSA (mp.) yhdistävät permiläiskielistä vastineita suomen *moni*-sanueeseen, jonka partitiivina *monta*-muotoa on pidetty. SKES: votj. *mīnda* 'niin paljon kuin', *so-mīnda* 'niin paljon', syrj. *si-mīnda* 'niin paljon', *mij-mīnda* 'kuinka paljon, kuinka monta' (mp.). SSA:ssa on samat esimerkit.

⁵ Laakso on artikkelissaan (1996: 224–230) pohtinut Tsvetkovin aineiston autenttisuutta.

⁶ Remes on maininnut, että myös virossa voidaan tavallisesti *kas*-kysymysadverbilla alkava kysymys muodostaa ilman interrogatiivista ainesta käyttämällä verbialkuista sanajärjestystä (Remes 1983: 276).

⁷ Nikkilä (1996: 82) on otaksunut, että *ai* 'paljon' — suomen *aijā*-sanan vastine — on vepsässä mahdollisesti syrjäyttänyt *moni*-sanan.

Votjakin ja syrjäänin ilmauksissa *minda* esiintyy idiomin toisena komponenttina. SKES mainitsee lisäksi permjakista sanan *munda* 'kuinka paljon' (mp.). Viimeksi mainittu esiintyy myös Wichmannin ja Uotilan sanakirjassa (1942: 158), ja esimerkkinä sen käytöstä on lause *munda suva-ve* 'wiewiel kostet?', jonka kysymyssana *munda* näyttäisi olevan kaakkoismurteiden ja vatjan sanojen semanttinen vastine. Esimerkiksi Häkkinen (1987: 181) on kuitenkin todennut, että suomen *monta*-muodon ja permiläiskielten sanojen rinnastamisessa on »sekä äänne- että muotohistoriallisia vaikeuksia».

MONTA 'KUINKA MONTA?' VANHOISSA KIRJALLISISSA LÄHTEISSÄ

Vaikka *monta* 'kuinka monta?' kysymyksenä kuuluu puhekieleen, joitakin näytteitä sen esiintymisestä löytyy myös vanhoista kirjallisista lähteistä. Gananderin sanakirjasta (1997 [1787]) olen löytänyt seuraavat esimerkit:⁸

- (55) *monta askelesta l. askeletta tästä sinne on?* 'huru monga steg äro hädan dijt?' (35, 887)
- (56) *monta häkillistä sijtä nijtusta tulee heiniä? eli monta häkkiä?* 'huru monga lass eller skringdar hö får man af den ängen?' (109, 2964)
- (57) *monta joutsta sijnä talosa on h.e. monta mjestä?* (226, 6094)
- (58) *monta kassia ostit kaloja?* 'monga kassar fisk köpte du?' (280, 7417)
- (59) *monta leiwickätä se painaa?* 'monga pund wäger det?' (474, 12532)
- (60) *monda luodia se painaa?* 'monga lod wäger det?' (518, 13767)
- (61) *monta päiwää se sjellä wijpy?* 'monga dagar drögde han där?' (679, 17994)
- (62) *monta pijrua tapulija tarwitaan?* 'monga spjror behöfs til klockstappeln?' (702, 18598)
- (63) *monta pohjan alaa heiniä?* 'huru monga stackland?' (716, 18990)
- (64) *monta riunaa se maxaa?* (799, 21235)
- (65) *monta särmää sinä panit konttijn?* 'monga rimsor näfwer satte du til näfwer kasten, konten?' (856, 22800)
- (66) *monta hewosta hänelle seisotetaan?* 'monga hästar bestås åt honom?' (860, 22907)
- (67) *monta kannua, kappaa se wetää?* 'monga kannor, drager, innehåller den?' (1098, 29123)
- (68) *monta wirstaa (neljännessä) tästä on sinne?* 'monga fierndelar är hädan?' (1134, 30088)

⁸ Gananderin sanakirjan esimerkkien jäljessä olevat numerot viittaavat vuoden 1997 painoksen sivunumeroon ja teoksessa käytettyyn artikkelinumeroon. Olen lisännyt kysymys- ja puolilainausmerkit Gananderin esimerkkeihin lukemisen helpottamiseksi.

Esimerkeissä 55–68 *monta*-sanalla on merkitys ’kuinka monta?’. Kaikki Gananderin lauseet eivät sanakirjassa pääty kysymysmerkkiin, vaikka ne selvästi ovat kysymyksiä. Mielenkiintoista on myös se, että esimerkkien ruotsinkielisissä käännöksissä vain kolmessa (55, 56 ja 63) esiintyy ’huru’; muissa käännöksissä ’monga’ vastaa yksinään suomen *monta*-sanaa. Syynä saattaisi olla sana sanalta -käännös suomesta ruotsiin. Gananderilla on esimerkkejä myös *kuinka monta* -ilmauksella alkavista kysymyksistä (esim. 615, 16370: *kuinga monta noppaa* ’huru monga droppar’; 955, 25369: *kuinga monda rihta teille jo on tapettu?*). *Mondako* ~ *mondaco* -kysymyssanaa sitä vastoin ei hänellä sanakirjan hake-
miston (L. Nuutinen 1997) perusteella ole.

Esimerkit 55–68 ovat suoria hakukysymyksiä, joilla tiedustellaan jonkin lukumäärää. Lauseet ovat selvästi peräisin puhekielestä. Hormia (1961: 55) toteaa, että »Ganander kävi verraten laajaa kirjeenvaihtoa hankkiakseen kansankielistä materiaalia sanakirjaa varten» ja että vaikka hän ei voinut syrjäisen työpaikkansa vuoksi itse matkustella ympäri maata, hänen sanakirjassaan on hyvin näkyvä sija ilmeisen puhekielisellä aineistolla (mp.). Hormia (mts. 57) mainitsee myös, että suurin osa Gananderin viittauksista on ylimalkaisia ja että sanakirjan tekijällä »on ollut nimenomainen pyrkimys merkitä yleissuomalaisen tai laaja-alaisten sanojen hakumuoto tärkeimpien murre-edustusten mukaisissa asuissa».

Porthan oli Hormian mukaan (mts. 55) ainoa henkilö, jonka varmasti tiedetään toimittaneen Gananderille aineksia sanakirjaa varten. Yksi Gananderin käytössä olleista lähteistä oli Porthanilta saatu Jusleniuksen Sana-lugun coetus, jonka välilehdille Porthan oli merkinnyt »sekä kirjallisuudesta poimittua että *eri puolilta kielialuettamme suoraan kansan puheesta kerättyä materiaalia*» (Hormia mts. 43; kursivointi minun). Tästäkään materiaalista ei tiedetä sen alkuperää. *Monta*-sana ei Porthanin omistamassa Jusleniuksen teoksessa esiinny (ks. Juslenius 1968 [1745]: 215). Vaikka Ganander viittaa joissakin tapauksissa tiettyyn murrealueeseen, esimerkeissä 55–68 ei mitään suoranaisia viittauksia ole. Lauseiden asusta on mahdoton päätellä, mistä päin Suomea ne ovat.

Ainoat esimerkit, joista voisi tehdä arvauksen, ovat 57 ja 64. Kysymys 57 esiintyy *joutzi*-sana-artikkelin yhteydessä, ja sitä edeltää merkintä: *joutzi* Bothn. Sept. ’mantahl i en bonde gård’. Voisiko tämän perusteella olettaa myös lauseen 57 olevan peräisin Pohjois-Pohjanmaalta? Hieman todennäköisempi on toinen arvaus. *Riuna*-hakusanan jäljessä selvitetään tämän venäläisen rahayksikön arvoa, joka todetaan saaduksi Ilomantsin asukkailta: »efter Ilomantz boors berättelse» (799, 21235). Olisiko esimerkki 64 siis peräisin Ilomantsista? Paikkakunnan itäinen sijainti ja rahayksikön venäläisyys antaisivat syyn olettaa näin. Myös Matti Kuusi (1969: 123) on todennut, että »tieto lienee saatu ilomantsilaisilta Pietarinkävijöiltä». Ainoa varma asia, joka Gananderin esimerkeistä voidaan sanoa, on se, että ne ovat peräisin ainakin 1700-luvulta ja että *monta*-sanalla on ollut merkitys ’kuinka monta?’.

Puhekielisten aineistojen puuttuessa Gananderia edeltävältä ajalta tiedossani on vain yksi esimerkki *monta*-muodosta merkityksessä ’kuinka monta?’. Tämä on vuoden 1642 Raamatusta: *Ja Jeesus sanoi heille monda leipä teillä on?* (Matt. 15:34).⁹ Agricolalla

⁹ Suullinen tieto filosofian tohtori Silva Kiurulta, jolle olen hyvin kiitollinen vanhan kirjasuomen kysymyksiä koskevasta avusta. Mahdolliset kömmähdykset ovat pelkästään *mea culpa*.

vastaava kohta kuuluu: *mittoman leipe teillä on?* *Mittoman* 'kuinka monta?' -sanalla on virossa ja liivissä etymologinen (Kettunen 1938: 225; Posti 1942: 76; Hakulinen 1943: 29), jonka nykyviron edustajalla *mitu* on merkitys 'montako, kuinka monta?' (Kokla ym. 1988: 215).

Vaerhaisimmat kaksi esimerkkiä liitepartikkelillisesta *montako*-muodosta löytyvät Agricolan teksteistä (1987): *mondaco leipe teille on?* (Mark. 6:38) ja *mondaco leipe teille on?* (Mark. 8:5). Vuoden 1642 Raamatussa esiintyvät samat muodot: *mondaco leipä teillä on?* (Mark. 6:38) ja *mondaco leipä teillä on?* (Mark. 8:5). (Silva Kiuru, suullinen tieto.) Agricolalla ei kertovan tekstin vuoksi ole paljon kysymyksiä, mutta *montako* ~ *monta* -muotojen vähyys voi johtua myös siitä, että määrää ilmaiseva kysymys tehtiin luultavasti tavallisesti interrogatiivisen *kuinka*-adverbin avulla. Tähän viittaavat niin vanhat kirjalliset lähteet, *kuinka*-ilmausten laaja käyttö suomen murteissa kuin myös lähisukukielten vastineet. Agricolan teksteissä on Index Agricolaensis -teoksen perusteella runsaasti esimerkkejä tästä, mutta läheskään kaikissa tapauksissa ei ole kyseessä suora kysymys vaan useinkin retorinen käyttö. Vuoden 1642 Raamatussa on 15 *cuinga monda* -esiintymää (Silva Kiuru, suullinen tieto), joista osalla on selvästi kysyvä merkitys (esim. *Nijn myös cosca minä ne seidzemen mursin, neljälle tuhannelle, cuinga monda täysinäistä coria tähteitä te silloin corjaisitta?* (Mark. 8:20)). Agricolan ja vuoden 1642 Raamatun esimerkit osoittavat, että kielessä esiintyi variaatiota; ilmausten käytössä heijastuu ilmeisesti kirjoittajien erilainen murretausta.

MUISTA -KO-LIITTEISISTÄ MÄÄRÄÄ TAI MITATTAVAA OMINAISUUTTA ILMAISEVISTA KYSYMYSSANOISTA

Tutkimukseni kohteena ensisijaisesti olevan *montako*-sanana ohella suomessa on muitakin määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaisevia adverbeja ja nomineja, joilla *-ko*-liitteellisinä on merkitys 'kuinka X?'. Ryhmä ei ole kuitenkaan suuri: *paljonko*, *kauanko*, *kaukanako*, *kaukaako* ja *kauasko* sekä tietyt nominit — muun muassa *moni* ja *mones* —, joihin voidaan eri sijamuodoissa liittää *-ko*, jolloin kokonaisilmaus saa merkityksen 'kuinka X?'. Näistä NS (ks. s. 4) mainitsee adjektiivit *vanha*, *pitkä* ja *suuri*. Muita mahdollisia olisivat kielitajuni mukaan esimerkiksi *laaja* johdannaisadverbeineen (esim. *Laajako* ['kuinka laaja'] *tuo alue on?*, *Laajaltiko* ['kuinka laajalti'] *asiaa tunnetaan?*) ja *korkea*. Mielenkiintoista on, että mainittujen adjektiivien antonyymivastakohdat (*nuori*, *lyhyt* ja *pieni*) eivät vaikuta yhtä todennäköisiltä (esim. *Nuoriko ['kuinka nuori'] *hän on?*; *Lyhytkö ['kuinka lyhyt'] *sen pitäisi olla?*). Tutkijat (Hakanen 1973: 38–40; Lyons 1969: 465–67) ovat huomanneet synn mainittuun ilmiöön piilevän antonyymivastakohdan neutralisoitumisessa; konteksteissa, joissa antonyymivastakohta neutralisoituu, käytetään yleensä aina samaa poolia. Hakanen mainitsee esimerkkinä (mts. 38), että tavallisesti käytetään kysymyksiä *kuinka suuri*, *pitkä*, *vanha?*. Kysymyksiä *kuinka pieni*, *lyhyt*, *nuori?* käytetään vasta, jos jokin on jo esitetty pieneksi, lyhyeksi tai nuoreksi. Lyons (mts. 467) toteaa, että antonyymien välisen eron neutralisoituminen luultavasti vaikuttaa siihen, että saatamme kokea toisen antonyymin positiiviseksi ja toisen negatiiviseksi.

Herlin ja Seppänen (2003: 201) mainitsevat pohtiessaan partikkelien kuvausta kieliopissa, että niiden käsittelyssä keskeinen ongelma on »leksikaalistumisen asteen arvioi-

minen: milloin jokin taivutusmuoto on niin itsenäinen, että se käsitellään omana hakusananaan». Jos samanlainen arviointi kohdistetaan *-kO*-liitteellisiin määriä tai mitattavaa ominaisuutta ilmaiseviin sanoihin, tulokseksi saadaan, ettei mikään niistä ole saavuttanut tätä leksikaalistumisen astetta. Jotkin sanoista (*montako*, *paljonko*, *kauanko* ja *monesko*) esiintyvät kielioppien ja sanakirjojen (NS, PS) esimerkeissä, mutta millään ei ole omaa hakusanaa. Adjektiivikantaiset *-kO*-kysymyssanat esiintyvät luultavasti hyvin satunnaisesti, joten ne tuskin voivatkaan leksikaalistua.

Kaikissa kyseessä olevissa sanoissa *-kO*-liite ei ole ilmeisesti yhtä vanha. Jo Agricollalla (1987) on *montako*-sanana ohella esimerkkejä *paljo(n)ko*-kvanttorista: *toiselle sanoi | palioco sine olet welca?* (Luuk. 16:7). Kuten edellä (ks. s. 8) kävi ilmi, kysyvä adverbi *paljo(n)ko* esiintyy kaikissa murteissa. Taipumattomalla paljouskvanttorilla *paljon* on suomessa adjektiivisesti ja substantiivisesti käytettävä rinnakkaismuoto *paljo*, johon *-kO*-partikkeli puhekielessä usein liittyykin samoin kuin edellä Agricolan esimerkissä. *Paljo*-interrogatiivin kysymysliitteettömän käytön kaakkoismurteissa ovat maininneet jo Hanrikainen, Jännes ja Sirelius (ks. s. 12). Sanalla on virossa ja vatjassa etymologinen vastine: vir. *palju*, va. *pal'lo* (SSA II: 301), joka vatjassa voi esiintyä kysymyksessä liitteettömänä tai *kui*-adverbin kanssa (esim. Pummala: *a pal'lo kas pata mahzav?* 'No paljonko tämä saviastia maksaa?' / *a kui pal'lo si'llon d'engoi?* 'No kuinka paljon sinulla on rahojaja?' (Kettunen ja Posti 1932: 79). Myös virossa kysymys voidaan tehdä sekä *kui*-sanana avulla että pelkällä *palju*-adverbilla: *kui palju kell on?* 'paljonko kello on?', *palju teid seal on?* 'paljonko teitä on siellä?' (Remes 1983: 276). Muissa lähisukukielissä *paljo(n)*-sanalla ei etymologisten sanakirjojen perusteella ole vastineita. Suomen *-ko*-liitteellinen muoto on siis peräisin kielen erilliskehityksen ajalta.

Yleisimmin käytettyihin *-kO*-liitteellisiin sanoihin kuuluu sekä yleiskielessä että murteissa tunnettu *monesko*. 1800-luvun lopun tutkijoista Jännes (1891: 243) mainitsee sen yhtenä niistä Viipurin läänin kysymyssanoista, jotka esiintyvät ilman liitepartikkelia. Jo vanhoissa kirjallisissa lähteissä on esimerkkejä tästä: Vhaelilla (1968 [1733]: 40), Jusle- niuksella (1968 [1745]: 215) ja Gananderilla (569, 15078) esiintyy *mones?* 'quotus' kysymysmerkillä varustettuna ilman *-kO*-liitettä. Gananderilla on tämän lisäksi liitteellinenkin muoto lauseessa: *monesko se oli?* 'hwilken war den i ordningen, huru monga' (mp.). Murrekokoelmista löytyy lisätodisteita kysymyspartikkelittomasta *mones*-muodosta myöhemmältä ajalta. Erityisen mielenkiintoinen on Sanastajan kyselyihin vastanneiden kaakkoismurteista muiden kellon aikaa tiedustelevien idiomien ohella mainitsema kysymystyyppi:

Parikkala: *monneis tunt se on?* (SMSA, T. Soikkeli 1955) | Kurkijoki: (Vanhaan aikaan saattoi joku kysyä:) *monneis tunt?* (SMSA, L. Korjonen ja Hartikka 1949) | Hiitola: *a monneis tunt nyt on?* / *joko nyt on monneis tunt?* (SMSA, E. Jakonen 1949) | Räisälä: (»vanhojen ihmisten kesken») *monneis tuntha se lienyö?* / *monneis tunt se on?* (SMSA, Matti Räsänen 1961) | Jääski: *kui monneis tunt se kello ol?* (A. Juutilainen 1949) | Antrea: *mones tunt se on jo?* (SMSA, S. Virsu 1949) | Kuolemajärvi: *monneis tunti se o?* (SMSA, Iivonen 1952).

Sama kysymystyyppi tunnetaan myös vatjassa. Adlerin ja Leppikin sanakirjassa (1996: 376) ovat seuraavat esimerkit: Mati: *mõnõis tunni on?* 'mis kell on?'; Liiva, Joenperä, Luuditsa: *mõnnõs tunni / mõnõs tunni?* 'mis kell on?'.

Kaakkoismurteista diftongillinen *monneis*-tyyppi, joka esiintyy muissakin yhteyksissä kuin mainitussa ajan ilmauksessa, on levinnyt osittain Etelä-Savoonkin (Mielikäinen 1981: 247). Esimerkkien perusteella on ilmeistä, että myös *mones* on alun perin ollut liitteetön kysymyssana.

Ainoat Agricolalla esiintyvät *-kO*-liitteiset määrää ilmaisevat kysymyssanat näyttävät olevan jo aiemmin mainitut *montako* ja *paljonko*. Muut vanhoista lähteistä löytämäni *-kO*-muodot ovat 1700-luvulta. Vhaelin kielionpista (1968 [1733]: 102) löytyy *cauwasco* 'huru långt' ja Gananderin sanakirjasta (287, 7598) *kauwasko?* 'huru långt?'. Gananderilla on myös *kaukaako*: *kaukaako te kuljetta?* (397, 10515), mutta toisaalta myös *kuingas kaukaa tulet?* (287, 7591). Lisäksi Gananderilla on esimerkkejä *kauanko*-sanasta: *kauwango se eli?* 'huru länge lefde han'; *kauwaingo?* 'huru länge, it. ironice, liten tid' (287, 7595).

Nykykielessä *kauanko*, *kaukanako*, *kaukaako* ja *kauaksiko* ovat yleisessä käytössä. Murteista olen kerännyt SMSA:n yhdyskokoelmasta aineiston niiden kohdalta. Enemmän näytteitä on *kauanko*-sanasta, ja niiden perusteella voi tehdä päätelmän, että muoto tunnetaan koko maassa. Adverbeja *kaukaako*, *kaukanako* ja *kauasko* käytetään luultavasti harvemmin. Niistä on niukemmin esimerkkejä, mutta selvästi ne kaikki tunnetaan murteissakin, vaikkakin esimerkiksi länsimurteissa *kuinka*-tyyppiset kysymykset ovat ilmeisesti tavallisempia.

KOKOAVIA HUOMIOITA

Edellä esitellyn aineiston perusteella muodot *montako* 'kuinka monta?' ja *paljonko* 'kuinka paljon?' ovat suomessa peräisin Agricolaa edeltävältä kaudelta ja ilmeisesti suomen kielen erilliskehityksen ajalta; niille ei ole *-kO*-liitteisiä vastineita lähisukukielissä. Muut *-kO*-liitteiset muodot vaikuttavat hieman myöhemmiltä. *Montako* ja *paljonko* ovat käytössä sekä nykyisessä yleiskielessä että kaikissa murteissa. Liitepartikkelittomasta *monta* 'kuinka monta?' -kysymyssanasta sitä vastoin on esimerkkejä vain Etelä-Savosta ja kaakkoismurteista. Kaakkoismurteissakin *monta* 'kuinka monta?' on nykyisin suhteellisen harvinainen, ja sen rinnalla esiintyy muita samaa merkitseviä ilmauksia. Esimerkiksi Elsa Mäkeläinen, joka on lähettänyt Koivistolta näytteen 36, on antanut sanalipullaan *monta*-sanana rinnakkaiskysymyksinä muodot *montaks*, *kui monta* ja *kuis monta*. Vatjassa ja inkeröismurteissa vastaava kysymyssana esiintyy liittettömänä. Myös Gananderin sanakirjan esimerkit todistavat, että *monta* 'kuinka monta?' on tunnettu murteissa. Tuntuu siis hyvin mahdolliselta, että sana on alun perin ollut liitteetön kysyvä kvanttori. Kuten edellä on käynyt ilmi, 'kuinka monta?' -merkityksen lisäksi *monta(ko)* 'kuinka paljon?' esiintyy (tai on esiintynyt) aikaa tiedustelevissa ilmauksissa Vermlannista vatjaan (ks. s. 9). Uskoakseni tässäkin muoto on alun perin ollut vatjan tapaan liitteetön.

-kO-liite on määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaisevissa sanoissa selvästi suomen kielen vanha kysymyspartikkeli, jonka *-k*-aineikselle on vastineita useimmissa lähisukukielissä, muun muassa inkeröismurteissa ja vatjassa. Useat tutkijat (mm. Jännes 1891: 332; Laanest 1975: 196) ovat olettaneet, että sillä on yhteinen tausta kysyvien adverbien (esim. *koska* ja *konsa*) kanssa. Jos *monta*-sanalla on jo ollut interrogatiivinen merkitys 'kuinka monta; kuinka paljon?', miksi siihen on lisätty kysyvä *-kO*-partikkeli? Yksi mahdollinen syy voisi olla pleonasmi.

▷

PLEONASMISTA

PLEONASMI JA OIKEAKIELISYYS

Kuinka todennäköistä on, että *montako* olisi syntynyt pleonastisesti? Pleonasmi-käsitteellä on negatiivinen kaiku, eikä pleonasmia yleensä mainita myönteisessä mielessä kieleen muutoksia aiheuttavana tekijänä. Kielitieteellisessä oppaassa (Hakulinen ja Ojanen 1976: 116) todetaan: »**pleonasmi** liiallinen ilmaus. Kahden samaa tarkoittavan kielenaineksen asettaminen rinnakkain ilmaisemaan samaa asiaa.» Terho Itkonen (1982: 307) on määrittellyt termin: »liikasanaisuus t. turhaan toistava ilmaus»; Ikola (1983: 309) puolestaan sanoo: »samaa merkitsevien sanojen turha käyttö, liikasanaisuus». Sanakirjoissa ja kielenoppaissa on varoituksia pleonastisista käytänteistä. Useimmat näistä koskevat nimenomaan liitepartikkeleita, joihin interrogatiivinen *-ko*-liitekin kuuluu.

Olli Nuutinen (1994: 94–95) pohti artikkelissaan kielenhuoltajien taipumusta etsiä pleonasmeja ja viittasi aivan oikein siihen, että *myöskin*-sanan *-kin*-liitteellä on monia muitakin merkitysvivahteita kuin ’myös’. *Myöskin* ja *kumpiko* (myös *kumpainenko*) ovatkin ehkä useimmin mainittuja »virheellisiä» muotoja. Setälä (1948: 98) ei maininnut lauseopissaan *myöskin*-sanaa mutta piti *kumpiko*- ja *kumpainenko*-muotoja virheinä. Sadeniemen uudistamassa Setälän kieliopissa (Setälä ja Sadeniemi 1975: 94) ’virhe’-mainintaa ei ole. Saarimaa (1958: 42, 260) tuomitsi molemmat. Terho Itkonen (1982: 268) katsoi *myöskin*-muodon kuuluvan vain puhekieleen eikä hyväksynyt *kumpiko*-pronominia (mts. 216). Ikola (1983: 74) pitää *kumpiko*-muodon kysymysliitettä aiheettomana mutta hyväksyy *myöskin*-muodon (mts. 75), joskaan hän ei suosittele sen liiallista käyttöä. Penttilä (1963: 121) kiinnitti kieliopissaan huomiota saneiden *kumpiko* ja *kumpainenko* pleonastisuuteen. NS (s.v. *-ko*) mainitsee *-ko*-liitteen neljäntenä käyttötapanana, että se esiintyy »pleonastisesti sanoissa *kumpiko*, *kumpainenko*, par. kumpi, kumpainen». PS (s.v. *kumpi*) puolestaan toteaa jyrkemmin: »*K:iko* pitää olla: kumpi.». Myönteisimmin näihin muodosteisiin on suhtautunut Kettunen, joka katsoi *myöskin*-muodon olevan painokkaampi kuin *myös* (Kettunen 1949: 100) ja joka piti *kumpiko*- ja *kumpainenko*-sanoja *kumpi*- ja *kumpainen*-sanoja selvempinä (mp.).¹⁰

Esimerkiksi Setälä ja Saarimaa tuomitsivat muodot *myöskin* ja *kumpiko* vain sanomalla, että ne olivat virheellisiä tai »erheellisiä». Kettunen käytti niistä ilmaisuja »painokkaampi» ja »selvempi». Nämä sanat kuvaavatkin hyvin sitä tehtävää ja merkitystä, mikä liite-

¹⁰ Vanhoja lähteitä tutkiessa huomio kiintyy *kumpi(ko)*-pronominin kohdalla mielenkiintoiseen seikkaan. Sana esiintyy jo Martinuksen, Vhaelin, Beckerin ja Renvallin kieliopissa sekä Gananderin sanakirjassa. Martinus (1968 [1689]: 31): *cumbi* ’hvilkendera’; *Cummanga* *sinä tahdot että minä kutsun* ’hvilkendera will tu/ at iag skall kalla hijt?’ (mts. 77); Vhael (1968 [1733]: 42): *cumpi* vel *cumpica* ’hvilkendera’; Becker (1824: 71): *kumpi* (*kumpika*) ’hvilkendera’; Renvall (1840: 74): *kumpi* (*kumpika* l. *kumpainen*) ’hvilkendera af två’. Gananderilla (402, 10634) puolestaan on »*kumpi* idem ac *kumbi* ’hvilkendera’; *kumpiko?* idem». Lönnrotin sanakirjassa (1958 [1874–1880]: 803) on sekä *kumpi* että *kumpika*, ja molempien merkityksenä ’hvilkendera af två’ (lihavoinnit minun). Vain Gananderilla on siis *-ko*-liite ja kaikilla muilla *-ka*-partikkeli. Becker mainitsee kieliopissaan (1824: 72): »[...] partickeln *ka*, *kä* (hvilken gifver ordet, hvarvid det fästes, något mera eftertryck) [...]». Olisiko mahdollista, että *kumpiko*-pronominin liitepartikkeli olisikin ollut alun perin vain korostava *-ka*, ja se olisi tässä sanassa — mahdollisesti muiden labiaaliäänteiden vaikutuksesta — muuttunut kysymyspartikkeliksi?

partikkeleilla on. Hakulinen ja Karlsson (1979: 330) toteavat, että suomessa merkittävä osa prosodian pragmaattisista tehtävistä on kieliopillistunut liitepartikkeleiksi. Niitä käytetään esimerkiksi lisämerkitysten antamiseen. Niillä voidaan vahvistaa, selventää tai pehmentää sanontaa. Viimeksi mainitun tapaiset syyt eivät tunnu useinkaan riittävän kielienhuoltajille. Esimerkiksi *-ka*-liite on tarvinnut erityisen paljon pohdintaa ja selittelyä sellaisissa sanoissa kuin *kunneka* ja *astikka*. Niistä on todettu, että *-ka*-aineuksen ainoa tehtävä näyttää olevan jonkinlainen tuttavallisemman vivahteen antaminen. Tätä pidetään usein »tarpeettomana» (esim. NS s.v. *-ka*; Mäkelä 1993:1). Hakulinen ja Karlsson (mp.) toteavat, että liitepartikkelit ovat erityisen yleisiä puhutussa kielessä. Ehkä mainitunlais-ta tuttavallisuutta ei pidetä nimenomaan kirjoitettuun yleiskieleen kuuluvana.

PLEONASMI JA SEN KIELESSÄ AIHEUTTAMAT MUUTOKSET

Pleonasmi virheenä kuuluu normatiiviseen kielenhuoltoon. Todellisuudessa pleonasmi selvästi on myös yksi kieleen muutoksia aiheuttavista tekijöistä. Usein vain tällaiset muutokset tapahtuvat niin hitaasti, että niiden seuraaminen reaaliajassa ei ole mahdollista, eikä vuosisatoja sitten tapahtuneita muutoksia nimitetä enää virheiksi. Esimerkkejä pleonasmin aiemmin aiheuttamista muodoista löytyy kyllä. Savijärvi (1977: 38–39) on pohtinut kaksinkertaista kieltoa suomessa (ja sukukielissäkin) ja toteaa, että suomessa »kieltosanan toisto on — aivan oikein — käsitetty emfaattiseksi lisäksi, joka vahvistaa kieltoa». Erkki Itkonen (1966: 200) mainitsee, että lapin kielessä analogian aiheuttama suffiksin toisto (pleonasmi) on usein havaittava ilmiö. Esimerkkinä tästä hän antaa kolmitavuisista verbivartaloista johdetut partisiipin preesensmuodot, jotka on mukautettu kaksi- ja nelitavuisien verbien partisiipeissa vallitsevaan tahti- ja painotusstruktuuriin lisäämällä vartaloon ylimääräinen, pleonastinen johdin. Samoin pääteainekseltaan pleonastisia ovat esimerkiksi suomen pronominit *mikään* ja *kukaan*, jotka sisältävät »historiallisesti kaksi kertaa saman suffiksin, vahva- ja heikkoasteisena» (Räisänen 1996: 380 alaviitteessä, 384). Edellä mainitut ovat esimerkkejä pleonasmin aiheuttamista muutoksista.

Pleonastisia muotoja syntyy kieleen ehkä erilaisista syistä. Erkki Itkonen viittasi 1960-luvulla usein luennoissaan kielessä vaikuttavaan systeempipakkoon.¹¹ Edellä mainitussa lapin esimerkissä verbin johdinaineuksen kaksinkertaistamisella on saatu aikaan yhtenäisen partisiippisysteemi. Samasta periaatteesta lienee kysymys, kun Esa Itkonen (1998: 28) pohtii reanalyysiä ja laajennusta ja toteaa, että ne »muokkaavat jotain yksikköä tai yksikköjoukkoa tietyn edeltävän mallin mukaiseksi. Tämä merkitsee sitä, että ne luovut aineistoon jonkinasteista yhdenmukaisuutta». Myös *mikään*- ja *kukaan*-pronomien kaksinkertaisen suffiksiaineuksen avulla systeemi on yhtenäistynyt (Räisänen 1996: 375–384).

Toista muutostyyppiä edustaa nykysuomessa hyvin suosittu adverbi *sinällänsä/sinällään*, jossa on kaksinkertainen sijapäätte. Tässä tapauksessa tuskin on ollut kysymys systeemiin mukauttamisesta vaan siitä, että vanhan *sinänsä*-adverbin *-na*-aineuksen alkuperäinen lokaalisuus on hämärtyntä tai unohtunut. Sanaan on lisätty uudempi paikallissijapäätte

¹¹ Esimerkiksi oma muistiinpanoni professori Erkki Itkonen suomalais-ugrialaisten kielten vokaalistonhistorian luennoilta 23.11.1961.

-lla, ja tällä tavoin on saatu entistä emfaattisempi adverbi, joka kuulostaa — ainakin tällä hetkellä — modernimmalta.

Halu selvittää *monta* 'kuinka monta; kuinka paljon?' -sanan merkitystä on voinut olla syy myös *montako*-muodon syntyyn. Kun *monta*-sanalla on kielessä jo vanhastaan ollut myös merkitys 'usea', on joku innovaattori ehkä lisännyt siihen 'kuinka paljon; kuinka monta?' -merkityksessä vahvistavan, kysyvän liitteen. Tämä ei olisi sen kummallisempaa kuin se, että *asti*-postpositiosta on saatu *astikka*, *kumpi*-pronominista *kumpiko* tai *eli*-konjunktioista on kehitetty muodikas *elikkä*. Näin on syntynyt pleonastinen *montako*, jossa alkuperäistä interrogatiivista merkitystä vahvistaa kysyvä partikkeli. Tästä *-ko*-liitteen merkitykseksi on abstrahoitu 'kuinka?', ja *montako*-muodon mallin mukaan on muihinkin määrää tai mitattavaa ominaisuutta ilmaiseviin adverbisiin ja nomineihin ruvettu lisäämään analogisesti jo muista kysymyslauseista tuttu kysymyspartikkeli. *-ko*-liite on näin tavallaan kielipillistunut johtimeksi, ja vähitellen on syntynyt pieni yhdenmukaisten ilmausten ryhmä. Vain *montako* 'kuinka monta; kuinka paljon?' olisi siis syntynyt pleonastisesti, kaikki muut *-ko*-liitteiset muodot analogisesti. Ajan mittaan *montako* ja muut samantyyppiset sanat on sitten ruvettu hahmottamaan kokonaisina konstruktioina. Voisiko syy siihen, miksi liitteettömät muodot ovat idässä säilyneet, olla se, että kaakkoismurteet ovat länsimurteisiin verrattuna nopeatempoisempia, ja siksi niissä väitelausetta korkeampi säveltasoa ja intonaatio (Wiik 1981: 118–119) olisivat riittäneet kantamaan interrogatiivisen funktion?

Syy siihen, miksi sinänsä samanlaisista muodosteista *kumpiko* on tuomittu virheelliseksi ja *montako* hyväksytty yleiskieleen, on ehkä se, että *kumpiko*-muodoste on myöhempi, ja sen rinnalla on kielessä säilynyt tavallisesti käytettävä *kumpi*, kun taas *montako*-muoto on syntynyt jo vuosisatoja sitten ja sen *monta*-kantasanan alkuperäinen merkitys on unohtunut yleiskielessä ja jäänyt elämään vain huomaamattomana pienellä murrealueella.

LOPUKSI

Tutkimusaineistossani olen edellä esittänyt suomen murteista, inkeröismurteista ja vatjasta esimerkkejä, joissa kysymysliitteettömällä *monta*-sanalla on suomen tavanomaisesta 'usea'-merkityksestä poiketen merkitys 'kuinka paljon; kuinka monta?'. Uskoakseni kysyvän *-ko*-liitteen lisääminen *monta* 'kuinka monta' -sanaan on voinut olla syynä pleonastiselle *montako* 'kuinka monta?' -muodolle ja sitten muiden *-ko*-liitteisten muodosteiden analogiselle syntymiselle. Tukea sille, että *monta* 'kuinka paljon; kuinka monta?' (samoin kuin *paljo* ja *mones*) olisi alun perin ollut liitteetön, antavat mielestäni vatjassa kaakkoismurteiden tapaan liitteettöminä käytettävät interrogatiiviset *mōnt* ~ *mōnta*, *pal'lo* ja *mōnōis* ~ *mōnnōs*.

Tutkimuksen tässä vaiheessa on jätettävä avoimeksi esimerkiksi suomen sanojen *monta* 'usea' ja *monta* 'kuinka paljon; kuinka monta?' keskinäinen suhde: onko kyseessä alun perin *monta*-sanaksi kaksi eri merkitystä vai kaksi erillistä *monta*-sanaa? Vastauksetta jää ilman muuta myös kysymys siitä, onko kaakkoismurteiden *monta* 'kuinka monta; kuinka paljon?' ja vatjan *mōnt* 'montako?' -sanoilla yhteinen tausta permjakien (ks. s. 15) ja muiden permiläiskielten sanojen kanssa.

Lauseiden 1–54 aineisto on tallennettu pääasiassa 1900-luvulla ja useissa tapauksissa ilmeisesti viimeisellä hetkellä. Vatjan kieli on jo häviämässä, ja osa kaakkoismurteiden esimerkeistä on peräisin luovutetusta Karjalasta kotoisin olevilta kielenpuhujilta. *Monta* ’kuinka monta?’ -sanon säilyminen muiden laaja-alaisempien ilmausten rinnalla on siis melko pienen eteläsavolais-kaakkoissuomalaisen puhujaryhmän varassa. Toinen asia on sitten se, että nykypuhekielessä *monta*, *paljo*, *mones* ja muut pikapuheiset muodot elävät ja kukoistavat.

Montako on luultavasti syntynyt Agricola edeltäneellä aikakaudella. Se on levinnyt kaikkiin murteisiin ja kotiutunut myös viralliseen yleiskieleen, johon 1900-luvun kielen-
tutkijat ovat sen hyväksyneet »moitteettomana» ja »käypänä» muotona.

LÄHTEET

- Adler – Leppik 1996 = Elna Adler & Merle Leppik (toim.) 1996: *Vadja keele sõnaraamat* 3. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia ja Eesti keele Instituut.
- AGRICOLA, MIKAEL 1987 [1931]: *Mikael Agricolan teokset I–III*. Uudistettu näköispainos. Helsinki: WSOY.
- ALAVA, V. 1909: Vatjalaisia häätapoja. Häälauluja ja -itkuja. – *Suomi* IV:7 s. 1–77.
- BECKER, REINHOLD 1824: *Finsk grammatik*. Åbo.
- BLADH, GABRIEL 2001: Östfinlands historiska bakgrund. – Maud Wedin, Lars-Olof Herous & Lennart Stenman (toim.), *Det skogsfinska kulturarvet* s. 11–26. Falun: FINNSAM & Finnbygdens Förlag.
- BRANCH, HANNELE 2001: *Montaa* kielivirheenä. – *Virittäjä* 105 s. 193–215.
- CHAMBERS, J. K. – TRUDGILL, PETER 1998: *Dialectology*. Toinen painos. Cambridge: Cambridge University Press.
- FORSBERG, HANNELE 1992: »Onko se minkäläistä?» — kysyvyyden redundanssia puhe-suomessa. – *Virittäjä* 96 s. 17–29.
- 1994: Havaintoja kysymystyypistä *otat sie ~ sä*. – *Virittäjä* 98 s. 60–68.
- GANANDER, CHRISTFRID 1997 [1787; 1937–1940]: *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKANEN, AIMO 1973: *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 311. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI – OJANEN, JUSSI 1976: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 324. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, LAURI 1943: Agricolan kieli ja viro. – *Suomi* 101 s. 19–50.
- 1961: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 2., korjattu painos. Helsinki: Otava.
- HANNIKAINEN, O. 1886: Kielenmurteesta Parikkalan pitäjässä. – *Suomi* II:19.
- HERLIN, ILONA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2003: Partikkeli fennistiikassa: näkökulma tradition muotoutumiseen. – *Virittäjä* 107 s. 185–206.

▷

- HORMIA, OSMO 1961: *Gananderin sanakirjan lähteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 271. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÄKKINEN, KAISA (toim.) 1987: *Etymologinen sanakirja. Nykysuomen sanakirja* 6. Helsinki: WSOY.
- IKOLA, OSMO 1983: *Nykysuomen käsikirja*. 7., tarkistettu painos. Espoo: Weilin & Göös. *Index Agricolaensis*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1980.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, ESA 1998: Mitä on 'kieliopillistuminen'? – Anneli Pajunen (toim.), *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta* s. 11–41. Suomi 185. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 1969: *Muoto-opin keruuopas*. Tietolipas 59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1982: *Kieliopas*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- JAHNSSON, A. W. 1871: *Finska Språkets Satslära, För läroverkens behof*. Helsingfors: Finska Litteratur-sällskapet.
- JUSLENIUS, DANIEL 1968 [1745]: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Näköispainos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JÄNNES (GENETZ), ARVI 1891: Suomen partikkelimuodot. – *Suomi* III:4. *Karjalan kielen sanakirja* 3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1983.
- KASPER, GABRIELE 2000: Linguistic etiquette. – Florian Coulmas (toim.), *The Handbook of sociolinguistics* s. 374–385. Oxford: Blackwell.
- KETTUNEN, LAURI 1938: *Livisches Wörterbuch mit grammatikalischer Einleitung*. Lexica Societatis Fenno-ugricae V. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 1949: *Hyvää vapaata suomea*. Jyväskylä: Gummerus.
- 1986: *Vatjan kielen Mahun murteen sanasto*. Toimittaneet Jarmo Elomaa, Eino Koponen ja Leena Silfverberg. Castrenianumin toimitteita 27. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KETTUNEN, LAURI – POSTI, LAURI 1932: *Näytteitä vatjan kielestä*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia LXIX. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOKLA, PAUL – LAANPERE, HELGA – MÄGER, MART – PIKAMÄE, ARNO 1988: *Virolais-suomalainen sanakirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUUSI, MATTI 1969: »Myydyn neidon» varhaistekstit. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 49 s. 112–123. Helsinki: WSOY.
- LAAKSO, JOHANNA 1996: Haisee provosoidulta — aineiston arvioinnin ongelmia. – *Viritäjä* 100 s. 219–238.
- LAANEST, ARVO 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- LYONS, JOHN 1969: *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LÖNNBOHM, O. A. F. 1879: Jääsken, Kirvun ja osittain Rautjärven ja Ruokolahden pitäjien kielimurteesta. – *Suomi* II:13.
- LÖNNROT, ELIAS 1958 [1874–1880]: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja* I. Kolmas, manulmenetelmällä jäljennetty painos. Helsinki: WSOY.

- MARTINUS, MATTHIAS 1968 [1689]: *I.N.D. Hodegus Finnicus, eller Finsk Wägwijsare*. Näköispainos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 1981: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria. Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄKELÄ, MATTI 1993: *Suomen murteiden kin ja kaan, kään -liitteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 591. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIKKILÄ, OSMO 1996: Muutama unohdettu sananselitys tämän vuosisadan alusta. – Sirkka-Liisa Hahmo & Osmo Nikkilä (toim.), *Vieraan ymmärtäminen. Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista* s. 79–90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIRVI, R. E. 1971: *Inkeröismurteiden sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-ugricae XVIII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.
- NUUTINEN, LIISA (toim.) 1997: *Christfrid Gananderin Nytt Finskt Lexicon. Hakemisto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 688 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NUUTINEN, OLLI 1994: *Hetkisen pituus ja muita kirjoituksia kielestä*. Tietolipas 128. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALLONEN, JUHANI 1992: *Markkovan murrettä*. Suomen kielen näytteitä 34. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 66. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Helsinki: WSOY.
- POSTI, LAURI 1942: *Grundzüge der livischen Lautgeschichte*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- POSTI, LAURI – SUHONEN, SEPPO 1964: *E. N. Setälän vatjalaismuistiinpanot*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 135:4. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Helsinki: Valtion painatuskeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- REMES, HANNU 1983: *Viron kielioppi*. Helsinki: WSOY.
- RENVALL, GUSTAF 1840: *Finsk språklära*. Åbo.
- RÄISÄNEN, ALPO 1996: Suomen -kaan-liitteen alkuperä. – *Virittäjä* 100 s. 375–384.
- SAARIMAA, E. A. 1958: *Kielenopas*. 4. painos. Helsinki: WSOY.
- Sanastaja*. Aikakauslehti sanatietoja ja -tiedusteluja varten. Helsinki: Sanakirjasäätiö.
- SAVIIRVI, ILKKA 1977: *Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi* I. Suomi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SETÄLÄ, E. N. 1948: *Suomen kielioppi*. 14. painos. Helsinki: Otava.
- 1973: *Suomen kielen lauseoppi*. 16. painos. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Helsinki: Otava.
- SETÄLÄ, E. N. – SADENIEMI, MATTI 1975: *Suomen kielioppi*. 20. painos. Helsinki: Otava.
- SIRELIUS, U. T. 1894: *Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta*. Suomi III:10.
- SKES = TOIVONEN, Y. H. – ITKONEN, ERKKI – JOKI, AULIS J. 1958: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* II. Lexica Societatis Fenno-ugricae XII, 2. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

▷

- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 2.* L–P. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1995.
- STENMAN, LARS 2001: Migrationen och dess orsaker. – Maud Wedin, Lars-Olof Herou & Lennart Stenman (toim.), *Det skogsfinska kulturarvet* s. 27–42. Falun: FINNSAM & Finnbygdens Förlag.
- Suomen Akatemian kielilautakunnan pöytäkirja 14.11.1949.
- Suomen Akatemian kielilautakunnan tiedonanto. – *Virittäjä* 54 s. 361.
- Suomen kielen näytteitä.* Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomi.* Tidskrift i fosterländska ämnen. (Vuodesta 1868:) Kirjoituksia isänmaallisista aiheista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TSVETKOV, DMITRI 1995: *Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto.* Toim. Johanna Laakso. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- VHAEL, BARTHOLDI G. 1968 [1733]: *Vhael 1733.* Näköispainos *Grammatica Fennicasta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- WICHMANN, YRJÖ – UOTILA, T. E. 1942: *Syrjänischer Wortschatz.* – T. E. Uotila (toim.), *Lexica Societatis Fenno-ugricae VII.* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- WIIK, KALEVI 1981: *Fonetiikan perusteet.* Helsinki: WSOY.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja 2.* Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 1994.

ARKISTOT

- Karjalan kielen sanakirjan kokoelmat. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- MA = Muoto-opin arkisto. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sanastajahakemisto.

Omat muistiinpanot professori Erkki Itkosen suomalais-ugrialaisten kielten vokaaliston historian luennoilta lukuvuonna 1961–1962.

MONTA(KO)? ‘HOW MANY?’ AND PLEONASM

The article examines the development of Finnish interrogative expressions denoting amount or measurable quality and marked by the enclitic particle *-ko/-kö*. Since the late nineteenth century, researchers have observed that the effect of this particle in such interrogative expressions is to convey the meaning ‘How X?’ (e.g. *Suuriko?* ‘How big?’).

The number of interrogatives used in this way is limited. Examples are: *Montako?* ‘How many?’; *Paljonko?* ‘How much?’; *Kauanko?* ‘How long (time)?’; *Kauasko?* ‘(to) How far?’; *Kaukanako?* ‘(at) How far?’; and *Kaukaako?* ‘(from) How far?’. Equivalent forms based on certain nomi-

nals are also possible, such as *Monesko?* ‘Which (in an ordinal sequence)?’; *Vanhako?* ‘How old?’; and *Suuriko?*

The article focuses principally on *Montako?* which, like *Paljonko?*, occurs in the sixteenth-century texts of Mikael Agricola. The writer cites examples from Finnish dialects, old literary Finnish, Ingrian dialects and Vote (south of the Gulf of Finland), which demonstrate that *monta* has been used to express not only ‘many’ but also ‘How much? How many?’.

The first set of examples in the article consists of sentences used to inquire about the time (*Monta(ko) kello on?* ‘What is the time?’ [lit. ‘How much is the time?’]), taken from a Finnish geo-linguistic area extending from Värmland (Sweden) through Finland to Vote areas. The second group of examples consists of interrogative sentences from an area extending from southern Savo (Finland) to Vote areas in which *monta* has the meaning ‘How many?’. The writer suggests that the two sets of examples demonstrate that a word *monta* meaning ‘How much? How many?’ has existed in Finnish and is the root of ‘*Montako?* ‘How many?’’. Evidence of the existence of *Monta?* ‘How many?’ without the particle *-ko/-kö* is provided by examples of old literary Finnish in Ganander’s dictionary (1787) and, especially, by corresponding forms in Vote. The original absence of the particle *-ko/-kö* is further demonstrated by the interrogatives *Paljo?* ‘How much?’ and *Mones?* ‘Which (in an ordinal sequence)?’, both of which appear without the particle in south-eastern Finnish dialects and Vote.

Since *-ko/-kö* in these interrogative forms is clearly the Finnish question marker, the article looks at why the interrogative enclitic particle was added to a word which was already in an interrogative form. An examination of pleonasm, both as a normative phenomenon and as a factor causing linguistic change, leads the writer to conclude that *Montako?* is most likely a pleonastic form which occurred when a reinforcing *-ko/-kö* particle was added. The other interrogatives ending in *-ko/-kö* and expressing amount or measurable quality can be explained as analogical formations. ■

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

33 St Donatt’s Rd
London SE14 6NU